

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

1974 Kıbrıs Barış Harekatı, Abd'nin Arabuluculuğundan Ambargoya Giden Süreç The 1974 Cyprus Peace Operation: From Us Mediation To Embargo

Mustafa Edip ÇELİK

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
medipcelik@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0647-9476

Çağrı KANDEMİR

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
cagrkanDEMIR@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-4957-6062

Öz: Bu makale, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde Türkiye'nin politikalarını ve bu süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan kırılmaları incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, ABD'nin arabuluculuk girişimlerinden silah ambargosuna kadar giden süreçte izlediği politikalar ve bu politikaların Türkiye açısından sonuçları analiz edilmiştir. Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin dış politikasında bir kimlik ve bağımsızlık aracı olarak nasıl bir anlam kazandığı vurgulanmıştır. Araştırma tarihsel ve betimleyici bir yöntemle yürütülmüş, olaylar kronolojik sırayla ele alınmıştır. Diplomatik belgeler, TBMM tutanakları, gazete arşivleri, arşiv belgeleri ve akademik literatür temel alınarak kapsamlı bir belge temelli analiz yapılmıştır. Türkiye ve ABD'nin resmi belgeleri, dönemin önde gelen siyasi aktörlerinin açıklamaları ve diplomatik yazışmalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, Kıbrıs Barış Harekatı'nın öncesi, harekatın kendisi, Cenevre görüşmeleri ve sonrasında yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır. ABD'nin darbe ve harekat sürecindeki tutumu, arabuluculuk çabaları, Birleşmiş Milletler kararları ve uyguladığı ambargo ayrıntılarıyla incelenmiş, İngiltere, Yunanistan ve Sovyetler Birliği gibi diğer aktörlerin süreçteki rolleri de değerlendirilmiştir. Kıbrıs Harekatı'nın uluslararası diplomasi ve Soğuk Savaş dengeleri içindeki önemi bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, ABD, Türk- Amerikan ilişkileri, Soğuk Savaş, Ambargo

Abstract: This article aims to examine Turkey's policies during the 1974 Cyprus Peace Operation and the ruptures experienced in Turkish-American relations throughout this process. It analyzes the policies pursued by the United States, from its mediation attempts to the imposition of the arms embargo, and the consequences of these policies for Turkey. The study highlights how the Cyprus issue became a tool of identity and independence in Turkish foreign policy. The research employs a historical and descriptive method, presenting events in chronological order. A comprehensive document-based analysis was conducted using diplomatic records, minutes of the Turkish Grand National Assembly, newspaper archives, archival documents, and academic literature. Official documents from Turkey and the United States, statements from key political figures of the period, and diplomatic correspondence were comparatively evaluated. The study covers the period before the Cyprus Peace Operation, the operation itself, the Geneva negotiations, and the developments that followed. The U.S. stance during the coup and the operation, its mediation efforts, United Nations resolutions, and the arms embargo it imposed are examined in detail. The roles of other actors such as the United Kingdom, Greece,

* Bu çalışma, ikinci yazarın birinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi:14.03.2025

Kabul Tarihi:10.09.2025

Yayın Tarihi:31.12.2025

Atıf: Çelik, M.E. & Kandemir, Ç. (2025). 1974 Kıbrıs Barış Harekatı, Abd'nin Arabuluculuğundan Ambargoya Giden Süreç. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1555-1566. Doi: 10.33437/ksusb.1657792

and the Soviet Union are also discussed. The significance of the Cyprus Operation within the context of international diplomacy and Cold War balances is revealed through a comprehensive approach.

Keywords: Cyprus, USA, Turkish-American relationships, Cold War

GİRİŞ

Kıbrıs, Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Ada, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren devletin dış ilişkiler gündeminde yer almış ve günümüze kadar stratejik değerini korumuştur. Kıbrıs'ın iki asra varan diplomasi gündemi, adayı her açıdan incelenmeye değer kılmaktadır. Türkiye'nin, İngiltere ve Yunanistan ile ilişkilerinde önemli bir yer tutan Kıbrıs diplomasisine, 93 Harbi sonrasında adanın İngiltere idaresine geçmesiyle İngiltere'nin de dahil olduğu yeni bir yapı eklenmiş ve son çeyrek asırda bu diplomasiye ABD de katılmıştır. Kıbrıs meselesi sadece bir toprak parçasının kazanılıp kaybedilmesi değil ayrıca Türkiye Cumhuriyeti dış politikası açısından bir kimlik oluşturma enstrümanı olmuştur. Bu sebeple tarihçiler tarafından üzerinde olabildiğince hassas durulması gereken konuların başında gelmektedir. Bilhassa ABD ile ilişkilerin nasıl bir zeminde şekillendiği ve geline nokta hangi süreçlerin geçirildiğinin sağlıklı anlaşılabilmesi açısından Türkiye'nin Kıbrıs meselesi çerçevesinde ABD ile olan ilişkilerinin çok daha iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonucunda Soğuk Savaş sürecinde giren dünya doğu ve batı bloğu olarak iki kutba ayrılırken, Türkiye bu süreçte Sovyet tehdidinin de etkisiyle batı bloğunda yer almıştır. Türkiye, bu süreçte sürdürdüğü tek taraflı batı yanlısı politikanın zararını en çok Kıbrıs meselesinde deneyimlemiştir. 1964 yılında ABD başkanından aldığı ve tarihe "Johnson Mektubu" olarak geçen belge, diplomatik bir dilden yoksun olarak kaleme alınmış ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini tehditkâr bir dille engellemiştir. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson bu mektupta; Kıbrıs Barış Harekâtında NATO silahlarının kullanılamayacağını, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı bir harekate girişmesi durumunda ise müttefiklik görevlerinin yerine getirilemeyeceğini bildirmiştir (Kolutek, 2021: 158). Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, NATO müttefiki olmasına rağmen ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda bir takım engelleme girişimleri ile karşılaşmıştır. Türkiye'nin dış politika tercihleri Kıbrıs politikasının seyrini yakından ilgilendirmiştir.

Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye'nin son yarım asırlık dış politika anlayışı açısından belirleyici unsurların başında gelmektedir. Türk-Amerikan ilişkileri biraz daha yakından incelendiğinde, ana hatların Kıbrıs meselesiyle birlikte somutlaşmaya başladığı görülebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası için milli bir dava olma önemine sahip olan Kıbrıs sorunu sadece Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde gelişme göstermemiştir. Bunun yanında; İngiltere, Yunanistan ve hatta Rusya'yı bile içine alan bir diplomasi ağını kapsamıştır. Soğuk savaşla beraber Türkiye ile ABD'nin müttefik olmaları ve bu ittifakın stratejik ortaklık olarak tanımlanması, iki devlet arasındaki ilişkilerin, Türk dış politikasında önemli bir etken olmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Kıbrıs Meselesinin en önemli faktörü denilebilecek olan Kıbrıs Barış Harekâtı süreci, ABD ile olan ilişkilerin en önemli köşe taşı olma niteliği taşımaktadır.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Sürecinde Türk-Amerikan İlişkileri

Osmanlı Devleti, 1878 yılında Kıbrıs'ı dönemin siyasi konjonktürünün zorlayıcı koşulları nedeniyle İngiliz idaresine bırakmak zorunda kalmıştır. ancak İngilizler hiçbir zaman ana unsuru oluşturan Türkler ve Rumlar arasındaki suhuleti tam olarak sağlayamamıştır. Bir İngiliz idaresinin kalıcı olmayacağını malumu ve adadaki karışık demografik yapı, dış etkenlerin de kışkırtmasıyla devamlı bir karmaşa ortamı oluşturmuştur. Bu sebeple adanın kaderi jeopolitik stratejiler ve diplomatik ilişkilerin seyrine göre sürekli yeniden çizilmeye mahkûm kalmıştır. 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adada garantör devlet haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında İngiltere'nin birçok alanda yerini alan ABD 1960 sonrasında Kıbrıs meselesine de müdahil olmuştur.

1968'den 1974 yılına kadar geçen süre içerisinde gerçekleştirilmeye çalışılan toplumlar arası görüşmeler, Rumların adanın barış ortamına kavuşması yönünde herhangi bir iş birliğine yanaşmamaları sebebiyle sonuca ulaşamamıştır. 1973 seçimlerine kadar Türkiye adada, daha çok Anayasal üniter devlet içerisinde, Türklere federal bir yapı veya bölgesel bir muhtariyet sistemini savunmuştur. Türkiye'deki 1973 seçimlerinin ardından kurulan MSP-CHP hükümeti bu tezi biraz daha

geliştirerek tek bir devlet içerisinde yetki ve sorumlulukları ayrılmış fonksiyonel federatif bir yapı kurulması gerektiğini savunmuştur. Yeni hükümetin bu politikası Başbakan Bülent Ecevit tarafından bir basın toplantısında dile getirilmiştir. Ecevit'in, Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan ile aldıkları karar doğrultusunda, adada federatif bir yönetimin kurulması gerektiğini belirtmesi Rumları rahatsız etmiştir (Kışman, 2014: 176, Savcı, M. 2021: 28).

Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Başpiskopos III. Makarios'a karşı yapılan ve Yunan askeri cuntası tarafından desteklenen darbeden, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirdiği sürece kadar ABD, belirgin bir şekilde dalgalı ve esnek bir siyaset takip etmiştir (Şöhret, 2013: 113, Altuğ; 2019; 2170). 15 Temmuz günü ABD tarafına gelen ilk istihbaratta Makarios'un öldürüldüğü bilgisi gelmişken hemen ertesi gün halen hayatta olduğu ve güvenlik talebi olduğu doğrulanmıştır (F.R.U.S., 1974: Volume XXX, Document 86.). Darbenin gidişatından haberdar olan ve sonraki beş güne kadar olayları uzaktan izleyen ABD, darbeye engel olmamış, darbecilerin aleyhinde hiçbir ithamda bulunmamış ve darbenin arkasında olan Yunan hükümetine karşı herhangi bir tavır almaktan da kaçınmıştır. Ancak daha sonra Türkiye'nin darbe karşısında alacağı pozisyonu izlemiş ve Yunanistan ile herhangi bir sorun yaşanmasını engellemeye çalışmıştır. Son olarak da Türkiye'nin harekâtı gerçekleştirmesi ve başarı sağlamasının ardından Türkiye'nin müdahalesinin anlaşılabilir olduğunu ifade ederek darbecilere ve Atina'ya karşı sert söylemlere başvurma ihtiyacı hissetmiştir (F.R.U.S., 1974: Volume XXX, Document 78.; Özata, 2017: 220-222). Bunun yanı sıra ABD Siyasi İşlerden Sorumlu Dışişleri Müsteşarı Joseph J. Sisco, arabuluculuk yaparak savaşa engel olamamasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir (Milliyet, 21.07.1974: 1). ABD bu süreci; Sovyetlerle yaşanan yumuşama nedeniyle elde edilen ortamı sabit tutmak, Başkan Richard Nixon'un skandallarla uğraşıyor olması ve NATO müttefiki iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasında doğrudan taraf olmaktan kaçınmak gibi nedenlerle tedbirli bir şekilde yürütmeye gayret göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin savaş yanlısı tutumunun belirginleşmeye başladığını sezdiği an itibarıyla, doğrudan diplomatik olarak olaylara müdahale etme ihtiyacı hissetmiştir (İzgi A. R., 2007: 41; Söylemezoğlu, 2016: 277-280).

İngiltere, ABD'nin Kıbrıs krizine yaklaşımının, batı bloğu açısından riskler içerdiğini düşünmüş ve hoş karşılamamıştır. İngiltere, ABD'nin sert bir tedbirler içeren bir politika ile duruma müdahale etmesi gerektiğini düşünmüş, hatta bu konuda uyarıda bulunma gereği dahi hissetmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Thomas Brimelow, Dışişleri Bakanı özel sekreteri A.A. Acland'a 19 Temmuz'da gönderdiği not ile kaygılarını şu şekilde ifade etmiştir:

"Makarios ve ona yapılacak işlem konusunda Amerikalılarla aramızda biraz görüş ayrılığı vardır. Bu bir tali sorundur ama önemlidir. Dr. Kissinger şu anda görünürde bunu anlamamıştır: Kıbrıs'taki darbe, Londra ve Zurich antlaşmalarının yaratmış olduğu dengeyi bozmuştur. Son on yıldan beri bu denge sarsıntı geçirmiştir. Şimdi şu önemli sorular ortaya çıkmıştır: Eski antlaşmaları yamalayabilir miyiz; yoksa şimdi yeni bir aranjmana mı yönelmeliyiz? Bu olacaksa, yapılacak olan yeni bir antlaşmalara kimler katılacak ve bunları kim garanti edecektir? Bana öyle görünüyor ki, Dr. Kissinger sorunun derinliğine inmiyor. Şimdiki antlaşmaları sargılamayı (bandage) diliyorsa, Yunanlılara karşı şimdiye kadar yapmış olduğundan daha sertçe davranmalıdır. Gerçek şudur: şimdi yeni ve ciddi bir dengesizlik kaynağı ortaya çıkmıştır ve buna karşı ilk yardımda bulunmak yakında olanaksız olacaktır" (Sonyel, 2014: 78).

Dışişleri bakanlığında bu kaygılar kayıtlara düşerken yine 19 Temmuz 1974 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakan'ı James Callaghan Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a meseleyi baştan sona özetleyen ve kaygılarını sıralayan bir yazı göndermiştir. Bu yazı, hem ABD'nin İngiltere yönetimi tarafından nasıl görüldüğü hem de Kıbrıs krizi konusunda aralarında ne tür fikir ayrılıklarının olduğunu açıkça göstermiştir (Sonyel, 2014: 79-80). Tüm bunların yanı sıra ABD hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin memnuniyetini kazanmayı başaramamıştır. Türkiye, Kıbrıs'a müdahale konusunda elini çabuk tutmadığı takdirde ABD'nin darbeci Nikos Sampson'u tanıyacağı kaygısı taşımıştır. Yunanistan tarafında ise Türkiye'nin harekât kararını gerçekten engellemedikleri gerekçesiyle ABD'ye karşı bir tepki oluşmuştur. (Uslu, 2016: 300).

Joseph J. Sisco' nun Arabuluculuğu

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit, Kıbrıs'taki durumu İngiliz yetkililerle görüşmek üzere 17 Temmuz 1974 tarihinde Londra'ya gitmiştir. Ecevit'in İngiltere'de bulunduğu sırada, Başbakan

Yardımcısı ve Devlet Bakanı Necmettin Erbakan TBMM’de milletvekillerini yeni gelişmeler hakkında bilgilendirmiştir (TBMMZC, 1974: 13-4). Ecevit’in İngiltere teması sırasında, sürecin yönetimini sadece İngilizlere bırakmak istemeyen ABD Dışışleri Bakanı Kissinger, yardımcılarında Joseph Sisco’yu Yunanistan ve Türkiye arasında arabuluculuk çalışmaları sürdürmesi adına İngiltere’ye yollamıştır. Ecevit ABD’nin garantör devlet olmamasından dolayı Sisco’nun görüşmelerde bulunmasına karşı çıkmıştır. Ecevit ve Sisco bu toplantı dışında 18 Temmuz’da Londra’da Türk Büyükelçiliğinde bir araya gelmiştir (Göktepe, 2012; 1418). Sisco İngiltere’deki görüşmelerde, Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek olası bir savaşa engel olmayı amaçlamıştır. Türkiye’nin talepleri doğrultusunda Yunanistan ile görüşerek adada darbeci Sampson’u devre dışı bırakmaya çalışmış ve böylece Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesini geciktirmeyi hedeflemiştir. Türkiye ve Yunanistan’ın NATO müttefiki olması dolayısıyla iki ülke arasında çıkacak bir savaşın burada bulunan NATO üstlerini tehlikeye sokabilecek olması, ABD’nin arabuluculuk politikasının arkasında yatan en önemli sebep olmuştur. (Ediş,2018: 85; Epik, Demirbaş: 2024: 25; Uslu, 2000: 255).

Sisco, Ecevit ile Londra’da yaptığı özel görüşmede; davalarında çok haklı olduklarını ancak içerisinde bulunan durumun çözülemeyecek bir durum olmadığını, Atina’ya gidip gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra problemi barışçıl yollarla çözebileceğini izah etmiştir. Ardından 20 Temmuz 1974 cumartesi günü gerçekleştirilecek olan TBMM toplantısından önce muhakkak sonucu kendisine bildireceğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 20.07.1974: 7).

Ecevit Sisco’ya cevaben:

“Bu rejim karşısında adadaki Türkler rehin durumdadır. Yunanistan NATO içinde müttefik olmakla beraber Türkiye için Ege’de güvensizlik haline gelmektedir. Adadaki oldubitti hareketleri bize rağmen, anlaşmalara rağmen vukua gelmiştir. Onun için Türkiye Kıbrıs’ın yeni idaresini tanıyamaz ve tanımayacaktır da. Adadaki Türk halkının ihlal edilmemesi yine bu idareye bağlı kalmaktadır. Türkiye tanımadığı bir idareye adadaki Türklerin haklarının korunmasını nasıl teslim edebilir. Bunun için meseleye çözüm getirilmesi şarttır. Türkiye NATO’ya bağlıdır. Bağlı kalmaya kararlıdır. Ancak bugünkü şartlar içerisinde Yunanlılarla NATO çerçevesinde bir iş birliği yapmamıza imkân yoktur. Bir Yunanistan’la olan meselelerimizi halledelim ve sonra da tam bir iş birliği yapalım diyoruz. Bu ya yapılır ya yapılmaz... Türkiye bölge güvenliği, adanın ve adadaki Türklerin hakları ve özgürlüklerinin devamlı takipçisi olmaktan hiçbir zaman geri durmayacaktır.” (Cumhuriyet, 20.07.1974: 7).

Sisco, Ecevit’i ikna çabaları sırasında, ABD’nin daha yakın zamanda Türkiye ile arasındaki haşhaş krizi sebebiyle kısıtlamış olduğu askeri yardımları yeniden üst düzeye çıkaracağı konusunda garanti vermiştir. Ancak bunun yanı sıra Türkiye’nin her şeye rağmen Kıbrıs’a çıkartma düzenlemesinin olası sonuçları hakkında da kendisine uyarılarda bulunmuştur. Türkiye’nin içerisinde bulunduğu şartlar Kıbrıs’a müdahaleyi zorunlu kıldığından dolayı Sisco’nun yaklaşımı karşılık bulmamıştır. Buna karşılık Ecevit Sisco’ya; Kıbrıs’taki darbecilerin Yunanistan’a dönmesi, Kıbrıs’ta Türkiye’nin asker sayısının Yunanistan ile eşit olması, Kıbrıslı Türklere sahil kesiminde bir bölgenin kontrolünün verilmesi ve Federal bir hükümetin kurulması adına toplumlararası görüşmelerin başlatılması gibi öneriler sunmuştur. Ecevit ancak bu şartların gerçekleşmesi halinde bir müdahaleden vazgeçebileceklerini ifade etmiştir. Yapılan görüşme neticesinde Sisco, Ecevit’e bizzat Atina’ya giderek Yunan cuntasına istekleri kabul ettireceğini ifade etmiş ancak kendisi cevabı getirene kadar askeri müdahalede bulunulmayacağını garantisini istemiştir (Uslu, 2016: 301; TBMMZC, 1974: 13-3). Türk hükümeti sözüne sadık kalarak, Sisco’nun döneceği ayın 19’unu 20’sine bağlayan geceye kadar müdahalede bulunulmamıştır.

Sisco Atina’ya ulaştığında Yunan cuntasının lideri Ioannides ve Başbakan Adamantios Androutsopoulos ile görüşmüştür. Sisco Sampson’un yerine daha ılımlı bir Kıbrıslı Rum’u geçirmeyi ve Yunan subaylarını Kıbrıs’tan çekmeyi teklif etmiştir. Beklediği gibi cunta liderleri teklifi kabul etmemiştir (Uslu, 2016: 302). 20.07.1974 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde çıkan bir haberden anlaşıldığına göre; Sisco, Yunan tarafı ile yaptığı görüşmelerde Türkiye’nin tekliflerini mutlak olarak teklif etmek yerine kendine göre bir “Amerikan Planı” ile Yunan cunta liderlerine biraz daha orta yolu bulacak tekliflerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 20.07.1974: 7).

Başbakan Bülent Ecevit İngiltere’de İngiliz Dışışleri Bakanı Callaghan ile yaptığı görüşmede, adada bir çatışmayı önlemek adına Türk-İngiliz iş birliği teklifinde bulunmuştur. Ecevit Türk askerlerinin

adada bulunan İngiliz üslerini kullanmalarını talep etmiş ancak Callaghan'dan olumsuz yanıt almıştır (Coşkun, 2015: 452-453). Ecevit İngiltere temaslarını bitirdikten sonra 19 Temmuz günü Türkiye'ye dönmüştür. Hükümet ile genelkurmay arasında yapılan görüşmeler neticesinde Bakanlar Kurulunda 20 Temmuz 1974 tarihinde seferberlik ilan edilmesi kararı alınmıştır (BCA, 030-18-01-02-317-47-12). Türkiye ile temaslarını sürdüren Sisco, Atina görüşmesini yapar yapmaz aynı gün Türkiye'ye geçmiş ve ABD Ankara Büyükelçisi William Macomber ile başbakanlığı ziyaret etmiştir. Görüşmede; Ecevit, Sisco, İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, Dışişleri Bakanı Turan Güneş ve dışişleri yetkilileri hazır bulunmuştur. 02.00'de başlayan toplantı 04.10'e kadar sürmüştür ve Sisco Yunanistan'dan gelen teklifi Türk yetkililere sunmuştur. Sisco'nun Başbakanlıktan ayrılmasının hemen ardından Türk hükümeti tarafından Bakanları Kurulu toplantısı yapılmıştır. Sisco'nun Yunan tarafından getirdiği teklifler yetersiz bulunmuştur. (Cumhuriyet, 20.07.1974: 7, TBMM gizli oturum 20.07.1974). Bülent Ecevit Atina-Ankara arasında diplomasi mekiği dokuyan Sisco'nun tüm çabalarına ve ABD Başkanı Nixon'un mesajına karşılık, Türkiye'nin bu harekâta ne kadar kararlı olduğunu net bir şekilde şu sözlerle ifade etmiştir, "On yıldır sizin yolunuzu takip etmekteyiz. Ancak bu defa kendi yolumuzu takip edeceğiz" (Uslu, 2016: 302, Göktepe 2016: 1421; Kışman, 2014: 179; Cumhuriyet, 21.07.1974: 1).

Barış Harekâtı Sırasında Amerika'nın tutumu

Kıbrıs Barış harekâtının başladığı 20 Temmuz 1974 tarihi itibarıyla Türkiye, yirmi yılı aşkın süredir çözüm bulunamayan Kıbrıs konusunda belki de o zamana kadarki en radikal tavrı göstermiştir. Türkiye, Kıbrıs Harekâtı kararını müttefiki olan ABD'nin harekâtı engelleme konusundaki ısrarlı girişimlerine rağmen almış ve bu adımıyla Atatürk'ten sonra iktidara gelen hükümetler döneminde yürütülen dış politika anlayışının genel gidişatından farklı bir çizgi ortaya koymuştur (Milliyet, 20.07.1974).

Harekata engel olamayan Amerika Birleşik Devletleri süreci kendisi için en sağlıklı şekilde sonuçlandırmayı planlamıştır. Bu süreçte ABD Kıbrıs Barış Harekâtına doğrudan müdahale etmemeyi bir yöntem olarak tercih etmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtını başlattığı sırada diplomatları ile durumu istişare eden Kissinger, ABD'nin harekâta karşı gerçekleştireceği ilk tavrı açıklamıştır. Türkiye'nin haklı gerekçeleri bulunduğu fikrine sahip olan Kissinger'ın planına göre; Türkler hedefledikleri toprağı ele geçirinceye kadar müdahale edilmeyecektir. (Bölükbaşı, 2001: 246, Kışman, 2014: 181). Öte yandan ABD savaşın, her ikisi de NATO müttefiki olan, bir Türk-Yunan savaşına evrilmesinin önlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu sebeple, ABD yönetimi Sisco'ya Atina ve Türkiye arasında başlatmış olduğu mekik diplomasisine devam etmesi gerektiğini bildirmiştir. Harekât sürecinde ise devamlı olarak ateşkesin sağlanması ve taraflar arasında görüşme sürecinin başlatılması yönünde gayret göstermesi istenmiştir (Uslu, 2016: 308). Amerika Birleşik Devletleri, BM Güvenlik Konseyine bir karar tasarısı sunarak Kıbrıs'ta derhal ateş kesin sağlanmasını istemiştir (Cumhuriyet, 21.07.1974: 7).

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sırasında ABD'de bulunan Makarios, İngiltere başbakanı Harold Wilson'a 20 Temmuz'da bir telgraf çekmiş ve Türkiye'nin saldırganca bir davranışla işgalde bulunduğunu ve bu durumun da Kıbrıs'ın bağımsızlığını tehlikeye soktuğunu ifade ederek yardımlarını dilemiştir (Sonyel, 2014: 49). Aynı gün Kissinger'ın, Callaghan'a gönderdiği mesaj, Kıbrıs Barış Harekâtı'na ABD ve İngiltere'nin yakın pencerelerden yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Harekâta kadarki süreçte İngiliz yetkililerinin, ABD'ye karşı eleştirileri olmuş olsa da batı bloğu çıkarlarının teminatı için aynı çizgide buluşabilmişlerdir. Kissinger'ın Callaghan'a gönderdiği mesajdaki şu cümle, meseleyi özetlemesi bakımından önemlidir:

"....Size bu mesajı göndermek üzereyken Osmanlı (!) dostlarımız halatı kopardılar...bir uzlaşmaya yol açacak koşulları sağlamak için hepimiz çalışmalıyız." (Sonyel, 2014: 95).

Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtından Birleşmiş Milletler de rahatsız olmuştur. Sampson'un Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği darbe karşısında sessiz kalan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin harekâta başlamasıyla birlikte harekete geçmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, benzeri olaylarda olmadığı kadar hızla toplanarak 353 sayılı kararı almış ve tüm tarafları ateşkese çağırmıştır. Bunun yanı sıra görüş ayrılıklarına rağmen ABD ve Sovyetler Birliği de Türkiye'nin harekâtı durdurması konusunda ittifak etmişlerdir. ABD olası bir Türk-Yunan savaşını çıkmasını istememiş, Sovyetler de

Türkiye'nin daha fazla büyümesinden yana olmamıştır. İki devletin hedef birlikteliği BM Güvenlik Konseyinde aynı görüşte oy kullanmasını sağlamıştır (Birand, 1984:169, Kışman, 2014: 182).

Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtına başlamasıyla BM ve ABD tarafından gerekli tüm önlemler alınmaya çalışılmış olsa da Türk-Yunan savaşının çıkma ihtimali harekât sonlanana kadar her an güncelliğini korumuştur. ABD'li yetkililer bu ihtimali göz önünde bulundurarak, Başkan Nixon'un böyle bir durumda yapacağı konuşmayı dahi hazırlamışlardı. (Toman, 2019: 137). Bu sırada Sisco Atina ve Ankara arasında kelimenin tam manasıyla mekik dokumuştur. Sisco, Yunanistan'da askeri rejimin lideri Dimitris Ioannidis'in Türkiye'ye savaş açma hazırlıkları içerisinde olduğunu görmüş ve Ankara'ya gelerek Ecevit'i operasyonu hızlandırmaya veya ateşkes hazırlanmaya ikna etmeye çalışmıştır. Türkiye, 22 Temmuz 1974 tarihinde bakanlar kurulunca BM'nin ateşkes talebine uyma kararı almasına rağmen ateşkesin uygulanması konusunda elini yavaş tutmuştur (BCA, 030-10-01-02-318-49-10). Kissinger'ın Sisco'yu bu karara uyulmasını zorlamak için Ankara ve Atina'ya tekrar göndermesi sonucu Türkiye karara uyacağının teminatını vermiştir. Türkiye kanadında bu gelişmeler yaşanırken, Yunanistan'da Ioannidis Türkiye'ye karşı askeri harekât emri vermiştir. Ioannidis'in bu kararına uymayan Genelkurmay Başkanı Gregorios Bonanos harekât emrini reddetmiş ve Ioannidis'i hükümetten düşürmüştür. Bu sırada yerine geçmek üzere, darbe karşıtı olan Konstantin Karamanlis'in ismi öne çıkmıştır. Sisco, bu yeni gelişme üzerine Ecevit'i arayarak şartların değiştiğini ve yeni şartlara uygun hareket etmesi gerektiğini bildirilmiştir. Bu görüşmenin ardından, Kıbrıs Barış Harekâtını başarıyla ilerleten ve adanın %15'ni ele geçirmiş olan Türkiye, ABD ve Birleşmiş Milletler'in ısrarlı talepleri üzerine 22 Temmuz 1974 akşamından itibaren ateşkes kararını uygulamaya koymuştur (Kapucu, 2020: 95; Toman, 2019: 138).

Yunanistan'da darbeci generallerin yönetimi sivillere bırakmasının ardından Kıbrıs'ta da Sampson görevi Kıbrıs Temsilciler Meclisi Bakanı Glafkos Klerides'e bırakmıştır. Klerides'in Cumhurbaşkanlığı görevini almasına rağmen ABD onu hemen tanımamıştır (Denктаş, 2004: 196). Bu sırada ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisi Rodger Paul Davies, Kissinger'a gönderdiği gizli mektupta Klerides'in acilen tanınması gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan, ateşkesin ilan edilmesinden sonra Birinci Cenevre Konferansı 30 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirilmiştir. ABD'nin beklentisi, ateşkesin ötesinde adanın tamamen silahsızlandırılması olmuştur. Ecevit ve Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis bunu kabul ederken Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Mavros bu duruma karşı çıkmıştır (Kışman, 2014: 183).

25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında gerçekleşen Birinci Cenevre Konferansında Türkiye masaya güçlü bir şekilde oturmuştur. Konferansta birtakım kararlarda anlaşmaya varılablmesine rağmen Kıbrıs'ın %34'ünün Türklere bırakılması teklifi kabul edilmemiştir (Toman, 2019: 139). Konferans esnasında tarafların askeri çatışmalarının devam etmesi nedeniyle görüşmeler sekteye uğramıştır. Bu sebeple Kissinger tarafları telefonla arayarak, yeni bir ateşkes hattı oluşturmaya ikna etmek durumunda kalmıştır. Bu durum Birinci Cenevre Konferansının yarıda kesilmesine neden olmuştur. (Karpāt, 2001: 310-311, Kışman 2014:184).

8 Ağustos 1974 tarihinde başlayan İkinci Cenevre Konferansı müzakere masasında ABD olmamasına rağmen, süreci dışarıdan müdahil olarak yürütmüştür. Kissinger, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'i arayarak masaya çok kantonlu sistem temeline dayanan bir öneri ile oturmasını istemiştir. Çünkü Kissinger'a göre iki ayrı bölge temeline dayanan federasyon fikri kitlelerin yer değiştirmesi ve ılımlı görüşmelere açık olan Yunan temsilcilerin iç politikada koltuklarını kaybetmesine neden olabilecek sorunları içermektedir. Bu sebeple Kantonlara ayrılan bir strateji daha geçerli olacaktır. Ecevit iki bölge olarak Türkler ve Rumların ayrı ayrı yönetileceği bir devlet yapısının daha uygun olduğu tezini savunuyordu. Ancak Kissinger'ın görüşü Ecevit tarafından Türk Milli Güvenlik Kuruluna getirilmiş ve kurul öneriyi kabul etmesi yönünde ikna edilmiştir. İkinci Cenevre Konferansının sonuna doğru ise ABD'nin tutumunun biraz daha Türk lehine doğru evrilmeye başladığı görülmüştür. ABD, Türklere adada belli bir bölge ayrılmadan ve kendilerine ait haklar tanınmadan bir çözüme kavuşulamayacağı görüşüne daha yakın olmuştur. Birinci ve ikinci Cenevre görüşmeleri esansında ABD, harekattan önceki politikasına sadık bir biçimde Türkiye'nin yeni bir askeri harekata kalkışmasına engel olmaya çalışmıştır. ABD'nin konferansın sonuna doğru Türk tezine yakın olmasının en önemli nedeni ise; hiç şüphesiz Türkiye'yi Yunanistan'dan daha güçlü bir NATO müttefiki olarak görmesinden

kaynaklanmıştır (Alasya, 1987: 49-50, Uslu, 2016: 313). Bu tavrın bir sebebi de Türkiye'nin askerî harekât konusunda almış olduğu güçlü pozisyon olmuştur.

Cenevre Konferanslarının her ikisi de net bir sonuca bağlanamamıştır. Bu süreçte Rumların sempatisini toplamaya çalışan Callaghan Türkiye'ye karşı sert bir tepki göstermiştir. 9 Ağustos 1974 tarihinde Callaghan Türkiye'yi ikiyüzlülükle suçlamış ve yeniden askeri müdahaleye kalkışılması durumunda kendilerinin de aynı şekilde karşılık verme ihtimalleri ile gözdağı vermek istemiştir (Toman, 2019: 139).

İkinci Cenevre Konferansının sonuç alınamadan dağılmasından sonra 14 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs'a ikinci Türk barış harekâtı başlamıştır. Türkiye'nin ikinci barış harekâtını başlatmasıyla bu müdahalesinin haklı gerekçelerini de dünya kamuoyuna açıklaması gerekmiştir. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit, Türkiye'nin ikinci harekâtı hakkında dünya kamuoyunu şu sözlerle bilgilendirmiştir:

"Cenevre konferansının olumlu sonuçlar getirmeyeceği anlaşıncı, bu sabah, Türk silahlı güçleri Kıbrıs'taki görevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimi delegeleri Kıbrıs'ın anayasa statüsü konusunda ciddi görüşmeler yapılmasına engel olmuşlar ve konferansın çalışmalarını geciktirmeye başlamışlardır... Ayrıca, Rumlar, 30 Temmuz tarihli Cenevre bildirisi gereğince üstlenmiş oldukları sorumlulukları getirmemişlerdir. Kendi yetkileri içindeki bölgelerde, Cenevre Bildirisi'ne, uluslararası hukuka ve insan haklarına karşıt olarak birçok silahsız ve savunmasız Kıbrıslı Türklere tutuklu ve rehine işlemi yapmayı sürdürmüşlerdir... Dün yaptıkları açıklamada, onları özgür bırakmak için vermiş oldukları sözü ve sorumluluklarını askıya aldıklarını ve rehine olarak tuttukları Türkleri özgür bırakmayacaklarını belirtmişlerdir. Bugün Türkiye tarafından girişilmiş olan harekât, garantör devlet olarak 20 Temmuz'da girişmiş olduğu harekât gibi halkı ve yasalıdır ve kendi yetkisi içindedir, çünkü bugün de 20 Temmuz'da var olan aynı koşullar sürmektedir. Türk silahlı güçleri, Kıbrıs sorununa görüşmeler yoluyla bir çözüm bulunur ümidiyle harekâtı durdurmuştu; ancak bunlar başarılı olmadığı için, bu güçler yine görevlerine başlamışlardır. Bu hareketin amacı Kıbrıs devletini yıkmak değil, yıkılmış olan bir devleti daha sağlam biçimde yeniden kurmak ve onun toprak bütünlüğünü güvence altına almak; Kıbrıs Türklerinin uzun süreden beri uğramış oldukları ıstıraplara son vermek ve onların kendi toprakları üzerinde, insanlık saygınlığına dayalı ve özgür olarak yaşamalarını sağlamaktır. Bu hareketin amaçları sağlanınca, adadaki Rumlarla Türkler tam güvenlik ve kalıcı barış içinde olacaklardır. Harekâtımız Yunanistan'a veya Kıbrıs Rum toplumuna karşıt değildir. Amacımız, Kıbrıs'ta Türklerle Rumların iş birliği yaparak eşit koşullar içinde refaha kavuşmalarını sağlayacak dengeli bir sistem kurmaktır (Sonyel, 2014: 142-143)."

Türkiye'nin ikinci harekâtının başlamasından sonra ABD'nin gösterdiği en önemli tepki, Yunanistan ve Türkiye taraflarının birbirleri ile savaşa girmeleri halinde, her iki tarafa da silah ve mühimmat ambargosu uygulanacağını resmi olarak bildirmesi olmuştur. Bu bildiri dışında ABD, Türkiye'nin askeri müdahalesine karşıt resmi bir tavır takınmamıştır (Uslu, 2016: 314).

Öte yandan İngiltere'nin bütün baskılarına ve tehditlerine rağmen Türkiye'nin direnç göstermesinde Kissinger'ın tutumu da etkili olmuştur. Ecevit ve Kissinger'ın yaptıkları görüşmeler sonucunda vardıkları stratejiye göre Türkiye toprakların neredeyse %40'ını ilk 48 saat içerisinde ele geçirirken, ABD müdahale etmeyecektir. Öte yandan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve Yunanistan görüşmelerin devamı için fazladan 36 saat talep etmiştir. Kissinger, bu talebin hazırlıkları çoktan bitmiş askeri operasyonu geciktirmesinden çekinerek talebi reddetmiştir. 14 Ağustos'ta Kissinger, Özel Eylem Çalışma Grubunu Kıbrıs başlığı için topladığı esnada Türkiye planlanmış askeri operasyonu yürütmekle meşgul olmuştur. CIA Başkanı Colby, toplantıda askeri operasyonun başarılı gittiği bilgisini paylaştıktan sonra, Kissinger diplomatik teamüller gereği gerekenin yapılması ve CIA Başkanına Ecevit'e, Kleris'e ve Karamanlis'e ulaşılması talimatını vermiştir. Ancak bu isimler arasından yalnızca Karamanlis'e ulaşılabilmiş, Karamanlis ise Amerikalı yetkililere, Yunanistan'ın NATO'dan çekileceği bilgisini vermiştir. Bu bilgiden sonra Kissinger, Yunanistan'ın daha fazla aşağılanmaması için gerekli önlemlerin alınmasını gerektiğini savunmuştur (Toman, 2019: 140). Bu sırada Karamanlis daha önceki yönetimle bağlantılı olduğunu düşündüğü üst düzey askeri personelleri görevden almıştır (CIA-RDP78S01932A000100080027-1).

Kissinger, 19 Ağustos 1974 tarihinde ABD'nin Kıbrıs ile ilgili politikasını açıklarken, sınırları belirlenecek olan Türk bölgesinin kaplayacağı alanın tartışma konusu olması gerektiğini savunmuştur. Bu durum Yunanların gözünde, ABD'nin, Kıbrıs'ta bir çeşit coğrafi federasyon oluşturulmasını onayladığını göstermiştir. Ağustos ayı içerisinde Kissinger, Miami'de yaptığı bir açıklamada ABD'nin baskılara boyun eğerek askeri bir müdahalede bulunmayacağını beyan etmiştir. Amerikan yönetimi dâhilinde Türkiye'nin askeri müdahalesine eleştirel yaklaşan tek kişi Savunma Bakanı Schlesinger idi. Schlesinger 18 Ağustos 1974'te CBS televizyonuna verdiği bir demeçte:

“Türkler Kıbrıs'ta dostlarının kabul edemeyeceği kadar ileri gittiler. Eğer barış antlaşması için masaya oturlarsa ellerindeki topraklardan bazılarını geri vermeleri konusunda kendilerine baskı yapılabilir.”

Diğer Türkler ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir (Uslu, 2016: 314). Schlesinger daha ileri giderek, Kıbrıs'ta yaşanan olaylar göze alındığında, Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının kesilebilme ihtimalinin bulunduğunu da belirtmiştir.

Türkiye'nin ikinci harekâtı esnasında ABD, hala Başkan Nixon'un istifası ve yeni hükümet kurulması ile meşguldü. Bu durumda Kissinger, ilgili taraflar arasındaki görüşmelerin hemen başlatılmasını istemekle ve görüşmelerin başlaması halinde ABD'nin iki taraf arasında arabuluculuk hizmeti sunmasını önermekle yetinmiştir. Kissinger, tarafları görüşmeler yapmaya teşvik etmiş ve arabuluculuk görevini kendisinin de bizzat yerine getirebileceğini belirtmiştir. Ayrıca genel olarak Kıbrıs sorunu ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Kıbrıs'ın egemenliği, siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü korunmalıdır. Kıbrıs'ın özel şartlarına uyacağına inandıkları en iyi hükümet şekli üzerinde karar vermek tamamen sorunun taraflarına aittir.” (Uslu, 2016: 315).

ABD'nin Kıbrıs Barış Harekâtı adına izlediği politika, bir tarafı kınamaktan çok her iki tarafa da eşit şekilde makul yaklaşmak ve tarafları birbirlerine karşı taviz vermesi konusunda ikna etmeye çalışmak üzerine kurgulanmıştır. ABD'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarları, Kıbrıs sorununun o bölgede bir gerginlik ve çatışma sebebi olmaktan çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde ABD için; Süveyş Kanalı'nın kullanıma yeniden açılması olasılığı, Sovyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki varlığını ciddi şekilde arttırması, petrol taşıma yollarının korunması gerekliliği ve bölgedeki enerji kaynaklarının garantilenmesi gibi faktörler, bu kritik bölgede istikrarın korunmasının aciliyetini ortaya koymuştur.

ABD'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarları ancak Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunun çözülmesi ile korunabilirdi. Bu şekilde her iki taraf da toprakları üzerindeki Amerikan üslerinin kullanımına sorunsuz izin verip ABD ve NATO ile üst düzey iş birliğine olumlu bakabilirlerdi.

ABD'nin Ambargo Kararı

ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği hareketin bölgedeki çıkarlarını tehlikeye düşürdüğünü düşünmüş ve başından itibaren harekate karşı bir politika yürütmüştür. Ancak Türkiye'nin argümanlarını sağlam bir zemine oturtması nedeniyle Türkiye'yi bu harekattan vazgeçirememiştir. Türkiye'nin, ABD'nin tüm girişimlerine rağmen gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinin en önemli konularından biri de ABD tarafından alınmış olan ambargo kararıdır. Bu karar, Türk-Amerikan ilişkilerinin son dönemdeki geldiği yer ve Yunan Lobisi'nin Amerikan Yönetimi üzerindeki etkisinin görülmesi bakımından önemli olmuştur (İzgi A. R., 2007: 38; Söylemezoğlu, 2016: 284; Kışman, 2014: 187). Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ve Batı Bloğuna bakış açısı üzerinde etkili olan bu karar, Türk dış politikası için bir dönüm noktası olma şansını da beraberinde getirmiştir.

Türkiye, adaya gerçekleştirdiği birinci ve ikinci harekâtın ardından adanın önemli bir bölümünü kontrolü altına alabilmiştir. Bu durum ABD yönetimi ve kongresi arasında uzun süren tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar; Türkiye'nin yaptığı bu harekâtlarda kullandığı silahların Amerikan yardımlarıyla envantere eklenilmiş olması ve yardımların devamı ile ilgili bir ambargo uygulanıp uygulanmayacağı üzerine olmuştur. Bu sırada Amerikan Kongresinde bulunan Yunan Lobisi, sürece müdahale ederek, Türkiye'ye karşı bir an önce ambargo uygulanması gerektiğini savunmuştur. Yunan asıllı ABD Kongre üyesi John Bredamas'ın öncülüğünde bir ekip, Türkiye henüz ikinci harekâtı başlatmadan önce Kissinger'a giderek, ambargo kararı alınmasının gerekliliği üzerine baskı

yapmışlardır. Yunan ekibi bu yönde bir kararın alınmaması durumunda ortaya çıkacak sorunlardaki bütün sorumluluğun, 9 Ağustos 1974 tarihinde ABD Başkanı olan Gerald Ford'un değil Kissinger'in kendisinin olacağını bildirmişlerdir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000:589, Uslu, 2016: 316). Yunanistan ve ABD'deki Yunan Lobisi, Kissinger'ı hareketin başından itibaren Türkiye'nin lehine davranmakla itham etmişlerdir. Kissinger ikinci harekât başladığında Ecevit ve Karamanlis'i Washington'a davet etmesine karşın Atina'dan direk olarak hayır cevabı almıştır. 14 Ağustos'ta başlamış olan ikinci harekâtın bir gün sonrasında Yunanistan, NATO'nun askeri kanadından ayrıldığını bildirmiştir (Keser, 2015: 152, Özata, 2017: 246).

Kissinger, bir yandan Yunan kökenli Kongre üyeleri diğer yandan gazetecilerinin sorularındaki açık yönlendirme ile ABD'nin silahlarıyla harekâtı gerçekleştiren Türkiye'nin ambargoya tabi tutulmasına yönelik baskılara maruz bırakılmıştır. Kissinger, başlarda Türkiye'ye Ambargo uygulanması yanlısı olmamış, bir yöntem olarak, yapılan yardımların kesilmesinden ziyade kesilmesi tehdidinin kullanılmasının daha uygun olacağını düşünmüştür (Özata, 2017: 240; İzgi A. R., 2007: 40). Ambargo ile ilgili ilk resmi girişimler 5 Eylül 1974 tarihinde başlamıştır. Nixon'un koltuktan indirilme sürecine destek veren Demokratlardan olan Missouri Senatörü Thomas Eagleton Senato'da yaptığı konuşmada; Dış Yardım Kanunu'nun 505. Kısım ve I. Bölümünün 4. Kısımına göre, ABD'nin yapmış olduğu dış yardımların dost devletlerin meşru savunma, iç güvenlik, Birleşmiş Milletler amaçları ve eylemleri çerçevelerinde kullanılabileceğini belirtmiştir. Bu sebeple, Türkiye'nin gerçekleştirdiği harekâtın bu kanun çerçevesinde görülemeyeceğinden ötürü bu ülkeye yapılmakta olan askeri yardımın acilen durdurulması gerektiğini ifade etmiştir. Senato'da tartışmaları sürdürülen konu 19 Eylül 1974 tarihinde Thomas Eagleton tarafından tasarı olarak Senato'ya sunulmuş ve 21'e karşı 67 oyla kabul edilmiştir. 24 Eylül'de de Temsilciler Meclisine gelen tasarı görüşmeye açılmış ve nihayetinde 30 Eylül günü onaylanarak Başkan Ford'un önüne gelmiştir. Ancak tasarı Başkan Ford tarafından iki defa veto edilmiştir. İkinci vetodan sonra Ford'un da prestij kaybı göz önünde bulundurularak bir uzlaşma tasarısı hazırlanmış ve önerilen tasarı, 17 Ekim'de ABD Temsilciler Meclisinde 33'e 191 oy, Senato'da ise oy birliğiyle kabul edilmiştir. Ambargonun başlangıç tarihi 10 Aralık 1974 olarak kabul edilmesine rağmen bazı değişikliklerle bu tarih 5 Şubat 1975'e ertelenmiştir (Uslu, 2016: 287-289).

ABD her ne kadar ambargoyu Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile ilişkilendirse de ambargo konusu ABD Kongresinde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden çok daha önce gündeme gelmiştir. (Özata, 2017: 244). 1971 yılında ABD'nin baskısıyla Türkiye'de yasaklanmış olan haşhaş ekimi, 26 Ocak 1974 tarihinde iktidara gelen MSP-CHP koalisyon hükümeti tarafından tekrar başlatılmıştır. MSP ve CHP seçim vaatlerine uygun olarak iktidar sonrası haziran ayına gelindiğinde haşhaş ekimine devam edileceğini açıkça deklare etmişlerdir. Türk hükümeti bu kararı ile ABD çıkarlarıyla bağdaşmayan bir dış politika izleyeceği sinyallerini vermiştir. ABD'nin arabuluculuk çalışmalarına rağmen Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştiren Türkiye'ye karşı tepki gecikmemiş ve ABD Senatosunda Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi konusu hızla gündeme gelmiştir (Söylemezoğlu, 2016: 269). ABD, haşhaş krizi sebebiyle başlattığı ambargo gündemini tamamen Kıbrıs krizine bağlayarak hem ABD'deki Yunan lobisini hem de Yunanistan kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını yatıştırmayı ummuştur. ABD ayrıca bu hamle ile Yunanistan'da, kendisine yakın olan Karamanlis'in yerine Sovyet güdümlü bir iktidarın oluşmasını da engellemeyi hedeflemiştir (Özata, 2017: 248). Aynı hamle ile Türkiye'de iktidarda bulunan MSP-CHP iktidarının hırpalanması da ABD çıkarlarına hizmet etmiştir.

Ambargo kelimesi gerçekleşen eyleme sonradan eklenen bir tanımdır. Çünkü uygulamada gerçekleşen aslında ABD'nin Türkiye'ye yardımları kesmesidir. Ambargo ve yardımlarının kesilmesinin aynı anlama işaret etmesi ise yardım paketinin içerdiği hükümlerle ilgili olmuştur. ABD'nin askeri yardımı; hibe, yardım, satın alma ve kredi konularını içeren geniş bir kavramdır. Bu paket kavramın içerdiği satın alma eyleminin gerçekleşmiyor olması ise bir çeşit yan anlam olarak ambargo kavramına karşılık gelmiştir (Cumhuriyet, 05.02.1975: 1).

ABD Başkanı Richard M. Nixon'un "Amerikan yardımları ABD'nin şefkatinden değil kendi menfaatlerinden doğmaktadır." (F.R.U.S., Volume XXIX, Document 16). Sözleri Amerikan yardımlarının amaçlarını açıkça ortaya koymuştur. ABD, İkinci Dünya Savaşından sonra dış yardımların bir tür dış politika aracı olarak kullanılabileceğini fark etmiştir. ABD etki alanı altına almak istediği bölgedeki faaliyetlerini, daha önceki batılı devletlerin sömürge yöntemleri yerine; askeri, ekonomik, kültürel, siyasi bir bağ kurduktan sonra hegemonyası altına alarak gerçekleştirmiştir. ABD bu genel politikayı

Türkiye'ye de uygulamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye başlattığı ekonomik yardımlara paralel olarak artan ticaret hacmi, ABD'yi verirken dahi kazanan ülke konumuna getirmiştir.

SONUÇ

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'nin dış politika tarihinde ve Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Türkiye, Kıbrıs'taki gelişmeler karşısında garantörlük yükümlülüklerine dayanarak askeri müdahale kararı almış ve bu karar, müttefiki olan ABD'nin diplomatik girişimlerine ve harekâtı engellemeye yönelik çabalarına rağmen uygulanmıştır. Harekât süreci, Türkiye'nin dış politika tercihlerini ulusal güvenlik kaygıları ve bölgesel sorumluluklar temelinde şekillendirdiğini göstermiştir.

ABD'nin harekât sürecindeki tutumu, bir yandan bölgedeki istikrarı koruma ve NATO üyesi iki müttefik ülke arasında doğrudan çatışmayı önleme çabalarını, diğer yandan Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarlarını güvence altına alma arayışını yansıtmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin harekâtı sonrasında uygulanan silah ambargosu, Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi bir gerginlik kaynağı olmuş ve iki ülke arasındaki güven unsurunu zedeleyen bir gelişme olarak kayda geçmiştir. Ambargo kararı, yalnızca Kıbrıs harekâtı bağlamında değil, aynı zamanda Türkiye'nin o dönemde izlediği genel dış politika çizgisi ve bağımsız tutumlarıyla da ilişkilendirilmiştir.

Kıbrıs meselesi, sadece Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda İngiltere, Yunanistan ve Sovyetler Birliği gibi dönemin diğer aktörlerinin bölgedeki pozisyonlarını ve diplomatik girişimlerini de doğrudan etkilemiştir. Soğuk Savaş bağlamında Doğu Akdeniz'de oluşan güç dengeleri, bu sürecin uluslararası boyutunun önemini artırmış ve Kıbrıs sorunu, bölgesel bir mesele olmanın ötesinde küresel bir jeopolitik denklem haline gelmiştir.

Sonuç olarak, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin dış politika davranışlarında bağımsız karar alma yeteneği ile uluslararası ittifak ilişkilerindeki denge arayışı arasındaki hassas dengeyi ortaya koymuş; Türk-Amerikan ilişkilerinin dinamiklerini ve Doğu Akdeniz'deki diplomatik dengeleri derinden etkilemiştir. Çalışmada ele alınan belgeler ve diplomatik gelişmeler, bu dönemin yalnızca ikili ilişkiler açısından değil, bölgesel ve küresel düzeyde de kalıcı izler bıraktığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivleri (BCA), 030-10-01-02-318-49-10

BCA, 030-18-01-02-317-47-12

Foreign Relations of United States (FRUS) Diplomatic Papers Arşiv Belgeleri

Foreign Relations of United States (F.R.U.S.), (1974). Volume XXIX, 1969-1976 "Memorandum For the President's File" Washington, 21.03.1972. 320

F.R.U.S., (1974). Volume XXX, 1969-1976, "79. Memorandum From Rosemary Niehuss of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger." Washington, 15.07.1974. 290

F.R.U.S., (1974). Volume XXX, 1969-1976, "86. Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group" Washington 16.07.1974. 260

F.R.U.S., VOLUME XXX, DOCUMENT 77, Telegram From the Department of State to the Embassies in Greece and Cyprus. Washington, 29.06.1974, 272.

Central Intelligence Agency (CIA) Arşiv Belgeleri

CIA- RDP78S01932A000100080027-1

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Dönem 13, Cilt 7, 1-4

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, GCZ, C.13/1, 3. Birleşim, 1. ve 4. Oturum, (20.07.1974).

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, (1975). “Amerikan Kongresine Atatürk’ün Nutku Gönderilsin” 16.02.1975.

Cumhuriyet Gazetesi, (1974). “Tarih Tekerrür Eder Hatalar Tekerrür Etmez” 21.07.1974.

Milliyet Gazetesi, (1974). “Amerika ‘Üzgünüz’, Washington Kaynakları, Kıbrıs Konusunda Yaptıkları Açıklamada ‘Sisco Bu İş Başaramadı’ Diyorlar” 21.07.1974.

Milliyet Gazetesi, (1974). “Çıkartma Gemilerimiz Akdenize Açıldı” 20.07.1974.

Telif ve Tetkik Eserler

Alasya, H. F. (1987). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi (Vol. 71). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Birand, M. A. (1990). Sıcak Gün, Milliyet Yayınları.

Bölükbaşı, S. (2001). Barışçı çözümsüzlük: Ankara’nın ABD ve BM ile Kıbrıs macerası. İmge Kitabevi.

Coşkun, Y. (2015). 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının Türk-İngiliz İlişkilerine Etkileri. Tarih Okulu Dergisi, 8(22), 449-462.

Denktaş, R. (2004). Kıbrıs Girit Olmasın, Remzi Kitabevi, 2. Baskı.

Denktaş, R., (2000). Hatıralar, Boğaziçi Yayınları.

Derman, G. S., & Kurban, V. (2016). Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi Ve ABD-SSCB İle İlişkiler. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 16(33), 455-484.

Ediş, E. (2018). Kıbrıs Barış Harekâtı Odağında Bülent Ecevit, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir Ahi Evran University.

Epik, A., & Demirbaş, Ç. E. İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu ve Kıbrıs Barış Harekâtı. İzmir Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 56-74.

Göktepe, C. (2012). Kıbrıs Meselesi’nde Kriz Süreci ve Türkiye (1964-1974). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, ss, 1397-1427.

Gönlübol, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (1985). Atatürk dönemi Türk dış politikasına genel bir bakış. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1(2), 451-474.

Günel, A. (2019). ABD’nin 1974 Kıbrıs Askeri Darbesindeki Rolü. OPUS International Journal of Society Researches, 10(17), 2168-2207.

İzgi A. R., (2007). Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu Ve Sonuçları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kapucu, D. (2020). 1974 Kıbrıs Hava Harekâtı. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 4(2), 82-104.

Karpat, K. H. (2004). Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, (Çev. Recep Boztemur). İmge kitabevi, Ankara.

Keser, U. (2013). Kızılay belgeleri ışığında: Kıbrıs barış harekâtı, 1974. Türk Kızılayı.

Kişman Z. A., (2014). Türk – Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1945-1980), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kolutek, M., (2021). Kıbrıs Barış Harekatının Artvin Gazetelerine Yansımaları Üzerine Bir Basın Kritiği, Dr. Cezmi Karasu Armağanı-Ustaya Saygı, (Ed. Mikail Kolutek, Çağhan Sarı, Orhan Köksal), Ankara: Gazi Kitapevi.

Mütercimler, E., (1990). Bilinmeyen Yönleri ile Kıbrıs Barış Harekâtı, Arba Yayınları.

Özata, M. (2017). Türk-Amerikan ilişkileri (1971-1984). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Sander, O. (1979). Türk Amerikan ilişkileri 1947-1964, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Savcı, M. (2021). Türkiye'nin Kıbrıs politikasında Amerikan etkisi: Kıbrıs barış harekâtı örneği. Harp Tarihi Dergisi, (3), 1-42.

Sonyel, S. R. (2014). Gizli belgelerle Kıbrıs sorunu, kaygılı yıllar (1974-1975). Atatürk Araştırma Merkezi.

Sönmezoğlu, F. (2016). Soğuk savaş: döneminde Türk dış politikası. Soğuk savaş döneminde: 1945-1991. Der Yayınları.

Şöhret, M. (2013). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Kıbrıs Politikası. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED), 3(5), 111-144.

Toman, M., (2019). ABD Perspektifinden Henry Kissinger Etkisinde Türk-Amerikan İlişkileri 1969-1977, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uslu, N. (2000). Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, 21. Yüzyıl Yayınları.

Uslu, N. (2016). Çatlak ittifak: 1947'den günümüze Türk-Amerikan ilişkileri. Nobel Akademik Yayıncılık.

Uslu N., (2000). Türk Amerikan İlişkileri, Nobel Yayınları.